

A „nagy mérkőzés” és a közönség

Divat a kritika.

Helyesebben: divat a kritizálás.

Ez jó, mert mutatja, mennyire a szívén viseli mindenki embertársai tetteit, cselekedeteit s ezek eredményét.

Úgy is mondhatnók: nagyfokú tökéletesedés jelentkezik a láthatáron, mert a tökéletesedés az építő jellegű kritika szükségszerű következménye.

Napilapjaink egyikében valaki megbírálja az autóvezetőket, és az autóvezetőkön kívül mindnyájan szívvel-lélekkel lecsatlakozunk a bírálóhoz, bírván egynémely szomorú tapasztalattal azok munkáját illetően, akiknek kényére-kedvére ki vagyunk szolgáltatva egy-egy hosszabb-rövidebb utazás erejéig.

Így hát mindnyájan egyetértünk a sofőrök hibáinak elismerésében és fölsorolásában, s ez megnyugtat bennünket.

Úgy tűnik, a bírálat szigorú alkalmazása maga után vonja a nyugodt, zavarmentes életet is.

Természetesen elkerülhetetlen, hogy a fegyver néha ne a saját hordozója ellen süljön el.

Nemrég egyik tekintélyes hazai magyar folyóiratunk színészeket és rendezőket vonultatott föl azon célból, hogy bátor és szokimondó kritikát mondjanak — a kritikáról.

A tény annál érdekesebb, mivel a színész- és rendező-csapatot összegyűjtő szerkesztő maga is kritikus, aki szintén írt és ír színibírálatot.

Két lehetőség áll fenn tehát.

Az egyik az, hogy a cikksorozat céljának megfelelően, a színkritikusok — olvasván a színészek-rendezők véleményét — magukba szállnak majd és megjavulnak.

És az ő megigazulásuk nyilvánvalóan nagyszerű eredmény lenne, és mindnyájunk teljes meglegedésére szolgálna.

A másik lehetőség az, hogy az egésznek semmi haszna sem lesz, de legalább a színészek is jól, lelkükből eredő dühvel és méltatlankodással fűszerezve a játékot, saját pályájukon győzik le a kritikásokat.

Ha pedig logikusan próbálunk gondolkozni, akkor — lévén, hogy az akció mindig maga után von valamilyen reakciót is — teljesen világos előttünk, hogyan fog lezajlani ennek az izgalmas és nem mindennapi mérkőzésnek — hogy úgy mondjam — a retúrja...

Nyilvánvalóan, színházigazgatóink meghívják majd a kritikus-csapatot, vagy külön-külön a csapat tagjait, hogy lépjenek föl színpadon, játsszanak el valamilyen produkcióban egy-egy főszerepet *m.v.*, vagy rendezzenek darabot, ha úgy gondolják; tartsanak bemutatókat.

És akkor ez nagy hatással lesz a közönségre, a színészekre s a rendezőkre egyaránt, akik maguk is „feljavulnak“, megigazulnak. (Ezt már csak úriemberségből is meg kell tenniük, hiszen a kritikusegyüttes is megtette gondolkodás nélkül.)

Ekkor pedig be fog következni az az ideális állapot, amelyről többen — és egyre többen — álmodozunk, nevezetesen az, hogy egyszerre lesz kritikus színházunk és színházias kritikánk; és időlegesen közönség létünkre is megnyugodnánk, higgadtak lennénk és örömteliek, hiszen az az aranykor, amikor majd a közönséget is meghívják az ilyen jellegű mérközésekre *résztevéőnek*, még úgyis várat magára.

Apropó, közönség!

Ezzel a csoporttal vagy réteggel vagy közösséggel amúgy is baj van.

Szemünk előtt törik össze a filmszínházak előcsarnokainak üvegablakait jegyvásárlás közben, mert éppen a világ nyolcas számú szexbombája „dobja föl magát“ valamelyik — eszmeileg és művészileg is — rettentően lezser produkcióban

S nap mint nap láthatjuk őket, amint Belmondó módra öltöznek (ami nagyon helyes: legyünk csak nyugodtan elegánsak), amint Marina Vlady módra tipegnek (ami ismét helyes, sohasem leszünk ez ellen), vagy amint kijönnek a hatodszor végignézett, végigüvöltött, végigfűtyült előadásról, és western-hősökhöz illően rágják rágó állkapcával a rágógumit, és köpnek nemtudomki-módra.

És itt van a baj, mert amikor vége a filmnek, melyben minimum kétszáz lövés hangzik el, és amelyben minimum hatan meghalnak szebbnél-szebben, akkor a tisztas úriemberek is marcona arccal és elszántsággal összeszorított állal lépnek ki a filmszínházak kapuin, készen arra, hogy azonnal lóra vagy tengerre szálljanak, és harcoljanak és megdicsőüljenek, és az isteni, az oltári, a haláli B.B. karjaiban kileheljék a lelkiüket — a dolgok méltó befejezéseként, tető alá hozva illetően az emberfeletti vakmerő és hihetetlen és szuper és „állati“ küzdelmek palotáját.

Szántsándékkal beszéltem itt a közönség ellen, de igazam van.

Most pedig logikusan következnek, hogy az itt felsoroltakból levonjam a megfelelő konklúziókat, azt tudniillik, hogy a közönség nagy része félművelt, kultúrszintje alacsony, nem lehet rá számítani. (Mondom, ez lenne a logikusan-kényelmes gondolatvitel, sőt látszólag teljes mértékben megfelelné a valóságnak is.)

Mégis vonakodom megtenni ezt az ítélethirdetést, mert rengeteg tény szólna ellenem.

Amikor ugyanis a Michelangelóról szóló — korántsem nagy értékű — film cselekményének megkezdése előtt a közönség közel húsz percig „kénytelen volt“ a művész szobrait nézni, a teremben légyzümmögést-hallató csönd volt végig, s a Vadnyugat-imádó, a bunyó- és lövöldözés-imádó közönség moccani sem tudott az áhítattól, a nagyszerűség-élmény nyugtózó, lelketindító, művészettel béklyózó erejétől.

De sorolhatnók a példákat, mert ugyanezt láttuk akkor is, amikor Argezi-versre és a Holdfény-szonátára komponált baletet táncoltak a hiradóban.

Szóval, vonakodom attól, hogy messzemenő következtetéseket vonjak le a közönség viselkedéséből.

A közönség nem jó és nem rossz, csupán — nagyon sok esetben — sajnálatos módon tájékozatlan.

De ebben — ismét sajnós — nem csupán ő maga a hibás.

Mert ha éppen nagyképüsködni akarunk, akkor variálhatjuk a híres mondatot: minden művésznek és minden művészetnek olyan a közönsége, amilyent megérdemel.

És ezen érdemes elgondolkozni.

Mert a művész formálja — legalábbis ő kellene hogy formálja — a közönséget, és nem fordítva.

Ebben pedig éppen elég a tennivaló.

Mondom, gyönyörű ez a szerkesztő—kritikus—színész mérkőzés, függetlenül attól, mennyire szívügye ez a közönségnek.

De az az érzésem, az sem lenne teljesen érdektelen és hiábavaló és hasztalan és eredménytelen dolog, ha megpróbálnánk egész erőnkkel és ihletünkkel és jóakarattal és elhivatottságunkkal (amennyiben van ilyen nekünk) *jobb* játszani a színpadon, *jobb* verset, *jobb* regényt, *jobb* kritikát írni, közönséget szerezve és nevelve magunknak, a művészeteknek.

Hasznunk lenne belőle, mert nem lenne szükség akkor ilyen házi-mérkőzésekre, amelyenről e cikk elején szó esett.

S talán-talán a közönség maga sem kapálózna ellene olyan borzasztóan.

Király László

Fodor Levente:
Estefelé

A Gramsci Intézet vitaanyaga* — az erkölcs és társadalom kérdéséről — nem friss kiadvány, másfél éve jelent meg, de ma is időszerű. Ez annál inkább igaz, mivel az értekezlet nem zárta le a vitát, és nem igyekezett egyetlen elhangzott nézetet sem az általánosan érvényes tétel rangjára emelni. A marxista gondolkodás néhány olyan alapvető kérdése került ott napirendre, mely a legnagyobb érdeklődésre tart számot.

Mindebből két gondolatsort szeretnék kiragadni. Az első — a szűkebb értelemben vett etikánál általánosabb jellegű — kérdés: a nem marxista baloldallal való szellemi „együtműködés” és „párbeszéd”. Nyilvánvaló, hogy a filozófiai elveket sem a pillanatnyi, sem nagyobb perspektívájú politikai-taktikai érdekeknek nem lehet alárendelni. De a különböző haladó politikai erőkkel való együttmenetelés elvi vetületei iránt sem lehetünk közömbösek. Tehát mindenképpen szükséges e szellemi „együtműködés” lehetőségeinek és határainak felmérése. Ez a törekvés feltétlenül érvényre jut a vita anyagában, de már a megszervezésében is. Nem véletlen, hogy a meghívtak egyike Jean-Paul Sartre.

A szellemi „párbeszéd” és „együtműködés” megítélésében nem egyöntetű a marxista filozófusok véleménye.

Az értekezlet egyik előadója, a marxista Galvano della Volpe, nem vett részt a Sartre-ral folytatott közvetlen polémiában, de előadásának témájával és hangvételével is kifejezte tartózkodását. Így közvetve korábbi cikkeiben megfogalmazott nézeteit juttatta kifejezésre. Ő ugyanis az „együttes gondolkodás” káros hatásait hangsúlyozza. Szerinte a két nagy világrendszer létezése olyan légkört teremt, amely kedvező a „legnagyolekűbb” ideológiai eklekticizmus számára. Ezért a marxizmust ma nem annyira a nyilvánvaló ellenfelekkel, hanem inkább a „rögtönzött barátokkal” szemben kell megvédeni, „akik a tudomány és filozófia végtelen birodalmának legkülönbözőbb és legtávolabb vidékeiről jöttek”. Ez a furcsa politikai geometria — vagyis az van a legtávolabb tőlem, aki közeledik hozzám — Louis Althusser gondolkodásában is megtalálható. Bár egészen más érvelés alapján, és talán nem annyira határozottan, mint della Volpe, de ő is az elméleti elzárkózás híve.

A kérdésfelvetés jogos, hiszen a mai társadalmi valóságban az ideológiai eklekticizmus valóban veszély. De elhárításának legjobb módja vajon a közvetlen és nyílt vitáról való lemondás, vagy a fogalom descartes-i tisztaságáért küzdős, az embert objektumként kezelő filozófiai befelfordulás? Avagy szükséges a „párbeszéd” azokkal a gondolkodókkal, akik óhajtják a politikai együttműködést a kommu-

◆ Nem egészen egy év leforgása alatt a második jelentős nemzetközi nyelvtudományi esemény színhelye volt Bukarest. Április 15—20. között itt zajlott le a XII. nemzetközi romanisztikai kongresszus, mintegy nyolcvan akadémia és tudományos intézet ezret is meghaladó kutatójának, filológusának, neves professzoroknak és érdeklődő egyetemi hallgatóknak a részvételével.

A kongresszus 14 szakasportjában tartott mintegy 400 referátum felölelte a romanisztika mai problematikájának minden területét, míg a nemzetközi tekintélynek örvendő tudósok összefoglaló előadásai (A vulgáris latin nyelv változásai; A nyelvöldrajzi barangolás az újlatin nyelvek világában; A nyelvtudomány és a szövegfilológia kapcsolatai a romanisztikában; A román nyelv jelentősége a romanisztikai tanulmányok szempontjából; Az újlatin nyelvek nyelvjáráskutatásának jelenlegi állása; Az általános nyelvészet napjainkban és a romanisztika) magas színvonalú eszmecsere, a történeti és a strukturális szempontú nyelvtudományi módszer eredményeinek összetételére szolgáltattak alkalmat.

Bukarest kiválasztása a kongresszus színhelyéül az ismerés jele volt a hazai romanisták értékes, és nemzetközi szinten is megbecsült munkásságáért. De jele volt ugyanakkor annak is, hogy a világ romanistái mennyire fontosnak tartják a román nyelv ismeretét és tanulmányozását a latin és a neolatin nyelvek filológiai problémáinak megoldása szempontjából.

◆ Akadémiánk marosvásárhelyi történelmi, filológiai és művészettörténeti kutatóközpontja Marx Károly születésének 150 évfordulója alkalmá-

* *Korunk és az erkölcs (Etikai vita a Gramsci Intézetben)*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1967. A mű eredeti címe: *Morale e società*.

krónika

ből május 10-én tudományos ülésen foglalkozott a marxizmus korszerű kérdéseivel hazai vonatkozásaival. Vasile Rus bevezető előadása után Gáll Ernő, a Korunk főszerkesztője, A prométheuszi eszmény Marxnál címmel értekezett a korszerű marxológia és a szocialista humánium etikai összefüggérendszeréről, Augustin Deac bukaresti kutató eddig ismeretlen román vonatkozású Marx-szövegeket mutatott be, Fuchs Simon pedig Marx és Engels műveinek erdélyi elterjedését ismertette (előadását lapunk e számában közöljük). Grigore Ploesteanu ugyanekkor Marx és Engels műveinek a román fejedelemségekkel kapcsolatos részeit vette elemzés alá. A marosvásárhelyi Marx-émlékünnep kétnyelvűségével is kifejezésre juttatta marxista tudományosságunk nemzetközi szellemét.

◆ A holtában hazatért s immár a farkaslaki fejfa alatt nyugvó Tamási Aron életművével most kezd ismerkedni a romániai magyar új nemzedék. Az 1932-ből való s nálunk utoljára 1946-ban játszott Énekes madár az író maeterlincki rangú szimbolikus székely mesejátéka, több mint hatvanszor szerepelt a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István színművészeti intézet Stúdió-színpadának műsorán, s legutóbb egyszerre mutatta be a kolozsvári és a sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház. A kolozsvári előadásnak külön jelleget adtak Szervátiusz Tibor balladisztikus díszelei, komor keretet vonván a különben könnyed kötődésekre épített költői játék köré. Márton János 22 évvel ezelőtt a zetelaki fiatalokkal vitte először színpadra elképzelését a Tamási-darabról, mai kolozsvári rendezését a rádió is bemutatta — sikerrel. A népi-avantgardista remekművet különben teljes egé-

nistákkal, de nem a teljes nézetazonosság, sőt, helyenként a tudatos ideológiai különállás alapján?

A marxista gondolkodók közül sokan az előbb említetteknel kedvezőbben ítélik meg a nem marxista, de baloldali tudósokkal való „párbeszéd” lehetőségét. Ehhez a „táborhoz” csatlakozik az ismert marxista teoretikusok nagy többsége, a vitán előadóként szereplő Roger Garaudy, Adam Schaff, Karel Kosík, Cerare Luporini — de más alkalmakkor és más fórumokon Ernst Fischer, Ernst Bloch és mások is.

Mindannyian vallják, hogy az eklekticizmus és revizionizmus elhárításának leghatásosabb módja nem a vitáktól való elzárkózásban, még kevésbé az igazság bizonyítékok nélküli kinyilatkoztatásában keresendő. Erre talán a legjobb példa a Sartre-probléma megítélése. Galvano della Volpe és Althusser a legtöbb esetben negatívisták. Szerintük a sartré-i gondolkodás az átmeneti korszak figyelemre méltó elméleti jelensége, célja a „metafizikai eredetű szubjektivitás kategóriájának” és a marxizmus „történelmi” és „materiális” elemeinek egybeötvözése. De jellemző rá is — mint minden eklekticizmusra —, hogy sebezhető: „megismerési gyengeségekben szenved”.

Sartre más marxista bírálói is látják és hangsúlyozzák gondolkozásának ellentmondásait, a műveiben körvonalazódó kétségtelenül eklektikus és „harmadikutas” vonásokat, de ugyanakkor nemcsak a negatívumok oldaláról közelítik meg. A mai Sartre már nem a negyvenes évek ortodox egzisztencialistája (mint ahogy az egzisztencializmus nagy örege, Jaspers sem az már), mert vállalta a baloldali *elkötelezettséget* és az antiimperialista magatartást. Ideológiai különállása nem a szocialista valóság távlatának ellenzésében és tagadásában nyilvánul meg. Bár ez elsősorban Sartre-t, a közeleti személyiséget jellemzi, de nem hagyja érintetlenül a szépirot és a filozófust sem. Ebből a szempontból is érdekes a szóban forgó vitán elhangzott előadása, ahol többek között az erkölcs és az osztályharc összefüggését elemezte. Ez a tény még akkor is figyelemre méltó, ha ellentmond Sartre más nézeteinek, főleg túlzott szubjektivizmusának.

A „párbeszéd” híveinek a vita-értekezleten megfogalmazott álláspontját Garaudy körülbelül így juttatta kifejezésre: a marxizmus alapelveinek szenvedélyes védelmezése mellett szükséges az eszmei nézeteltérések világos körvonalazása, az ellenérvek figyelmes mérlegelése. A viták ugyanis gyenge pontjainkat is érzékelhetővé teszik, így új utak és meggyőzőbb megoldások keresésére ösztönöznek. Tehát az is figyelemre méltó és gondolatserkentő, ha Sartre — vagy más jelentős polgári filozófus — valamit megkérdőjelez korunk marxizmusában. Ezek a viták nem gyengítik, sőt, hatékonyságában erősítik a marxizmust.

A másik kérdés az erkölcsi tematika társadalomfilozófiai kiindulópontjainak tisztázására vonatkozik. Látszólag nem függ össze az első — szélesebb — elvismódszertani problematikával, mégis lényeges érintkezési pontokat találhatunk közöttük.

Talán nem véletlen, hogy éppen della Volpe ellenzi az etikai kérdések „előtérbe állítását”. Szerinte az erkölcsi magatartás kulcsát nem a szubjektum-

ban, hanem kizárólag a gazdasági-társadalmi meghatározottságban kell kutatni. Régebbi frásaiban Marxnak a Proudhon és Stirner nézeteivel kapcsolatos bírálatára hivatkozott annak bizonyítására, hogy a moralizálás, az etikai „bizonytalan” összeegyeztethetetlen a marxizmus történelmi determinizmusával. Állítása szerint az etikai szemlélet (*ami különben nem azonosítható a moralizálással — Sz. K.*) az elvont embert teszi a társadalmi fejlődés alanyává, s az oly fontos osztályelméletet is szubjektívizálja. Ennélfogva — érvel — megáll a látszatok, a tükrözőjelenségek vizsgálatánál, és zárójelbe teszi vagy egyenesen elfedi a történelmi fejlődés gazdasági előfeltételeit és meghatározóit. Della Volpe azt fejtegeti, hogy az „etizálás” és „pszichologizálás” káros a marxista filozófia önállóságára; alkotó gazdagítását csak a dogmatizmustól megszabadított, racionális közgazdasági tételek továbbépítésével lehet elérni.

Ebben a kérdésben is találkozunk della Volpe és Althusser felfogása. A Garaudy—Althusser vitában (mely Garaudy *Marxisme du XX-e siècle* című művében is jelentős helyet foglal el) Garaudy szubjektivitás-elméletével, aktív-humanista igényével szemben Althusser a szubjektivitástól megtisztított tudományosság, a meghatározható fogalomrendszer, az „elméleti antihumanizmus” álláspontjára helyezkedik.

Nyilvánvaló, hogy a marxizmus nem morálfilozófia, és mindenféle „etizálása” zsákutcába vezetett és vezetne ma is. Ez azonban nem indokolja az erkölcsi problémafelvetés elutasítását. Minden marxista gondolkodó egyetért abban, hogy az erkölcsi viszonyok és erkölcsi magatartás nem érthetők meg önmagukban, a gazdasági-társadalmi viszonyoktól elszakítva. Az egyén magatartásának nemcsak belső indítékait, de külső meghatározóit is kutatni kell. Karel Kosík Sartre-ral vitatkozva hangsúlyozta, hogy a szubjektum cselekvése nem választható el a szükségszerű feltételektől. De ez a szükségszerűség teret ad a választásra, és az egyén számára mindig döntést igénylő helyzetek formájában jelentkezik. Kosík szerint is jogos az etikai kérdésfelvetés, hiszen az erkölcs az emberi cselekvés lényeges, történelmileg kialakított mozzanata. Tudományos etikai rendszert véleménye szerint csak úgy építhetünk fel, ha az erkölcs sajátos kérdéseinek kutatását a marxizmus központi filozófiai kategóriáinak tanulmányozásához és igazolásához kapcsoljuk.

Garaudy és Schaff más megoldással próbálkozik. A lengyel gondolkodó az etika elméleti alapjának az egyre inkább kibontakozó marxista antropológiát tekinti. Schaff antropológiai érdeklődése és kutatásai ismertek és megbecsültek a marxista szakirodalomban. Nemrég megjelent könyve, a *Marxismus und das menschliche Individuum*, vitára serkentő problematikájával is ezt példázza.

Garaudy, akárcsak Kosík, a gyakorlat fogalmának árnyaltabb kidolgozását sürgeti, de a cseh gondolkodótól eltérően a kanti és főleg fichtei örökség figyelembevételével. Előadásában különös nyomatékkal mutatott rá arra, hogy Hegel racionalizmusa mellett a marxizmus fogalomrendszer és társadalomfelfogás ki-

szében megjelentette a Művelődés legutóbbi száma. A darabban tündöklő szerelmi harc, melyben győz a jó és fiatal a gonosz és kivénhedt felett, így vált újra közkinccsé, s a kritikán a sor, hogy az immár klasszikus értékékké vált Tamási-darab interpretációit értelmezze és javítsa, s a közvéleményt az író teljesebb oevurejének befogadására előkészítse.

Farkas József
Falilámpa

téka

Muzeul de istorie Cluj

A több évtizedes kihagyás után újtára bocsátott múzeumi kalauz, szakavatott szerzők tollából, hasznos ismereteket közöl a már több mint egy évszázada fennálló, széles körű tudományos tevékenysége révén hazánkban és külföldön is nagyrabecsült Kolozsvári Történelmi Múzeum gyűjteményeiről.

A kalauz birtokában a múzeumlátogató önmaga is könnyen eligazodik az ősközöségi, rabszolgatartó és feudális kor tárgyai és dokumentumai között. A három nagy történelmi korszak bemutatása mellett a szerzők módot találtak a múzeum speciális gyűjteményeinek szemléltetésére is. A görög kerámia, az egyiptomi gyűjtemény és a gyógyszerészettörténeti kiállítás méltatása szervesen kapcsolódik az alapkiállításokat bemutató részhez. A szöveget nagyszámú fénykép kíséri. Az angol és német nyelvű összefoglaló és képaláírások emelik az új múzeumi kalauz értékét, elősegítik a külföldi látogatók tájékozódását hazánk egyik leggazdagabb múzeumában. Kér, hogy magyar nyelvű összefoglaló és képaláírások még hiányoznak. Helyes volna az egész munka magyar nyelvű kiadása is. (Meridiane, 1967.)

Mályusz Elemér

A Thuróczy-kronika és forrásai

A történettudós Mályusz tanulmányát eredetileg a szovjet olvasók tájékoztatására szolgáló forrás-kiadvány bevezetőjéül szánta. A tanulmány első része a magyar gesta- és krónika-irodalom kialakulását, a kezdődő történetírás forrásait veszi számba, majd az ősgesta, László király gestái és a többi hasonló történelmi alko-

alakulását a kanti és fichtei kritikai racionalizmus is befolyásolta. Véleménye szerint erre utal a materialista alapokra helyezett marxi szubjektum-fogalom és a gyakorlat kategóriája. Az etika szempontjából oly fontos szubjektivitás-elméletnek ezekre a forrásokra kell támaszkodnia. A marxista etika történetfilozófiai feltételének a kriticismust és a szubjektivitás materialista elméletét tekinti. Emellett egy harmadik, a „misztikumtól megfosztott transzcendencia“ fogalmának bevezetésével kísérletezik. A transzcendencia az objektum és szubjektum dialektikájának rendkívül vitatható szimbólumaként jelenik meg nála, és az objektív körülményeket belsővé alakító, de önmagát és a körülményeit is állandóan újra és újjáteremtő etikai alany megjelölésére szolgál.

Nem térhetünk ki a felvetett elvek kérdéses oldalaira. De a vita anyaga, akárcsak az azóta megjelent könyvek és tanulmányok egész sora, bizonyítja, hogy a marxizmus történetfilozófia; alapjaira tudományos etikai rendszer építhető, hogy a marxizmusnak az etika kérdéseiben önálló, tudományos álláspontja van.

Szegő Katalin

Az ex libris múltja, jelene és jövője

A grafikai műfajok „peremvidékén“, évszázadok óta méltatlan mellőzöttségben éli a maga külön (sőt, sokak számára különösképpen is tünő) életét egy szerény, de annál igényesebb képzőművészeti ág az *ex libris*. Újabban Európa-szerre mutatkoznak második megújulásának biztató jelei. Nálunk az *Előre* 1967. december 24-i számában Lászlóffy Aladár írt róla nosztalgiával, majd a *Revista bibliotecilor* múlt évi 12. számában Corneliu Dima-Drăgan magvas tanulmánya foglalkozott a román *ex libris* történetével, s e folyóirat azóta, állandó rovattá terebélyesítve, minden számban tájékoztat a hazai *ex libris* kutatás állásáról. Az a tény, hogy az 1962 júliusában Párizsban tartott IX. *Ex libris* Európa-Kongresszus egyben az I. *Ex libris* Világkongresszus is volt, azt bizonyítja, hogy az újjászületés hullámai immár túlcaptak öreg kontinensünk határain. Azóta is rendszeresen összeül kétévenként ez a nemzetközi fórum, melynek 1964-ben a hatszázéves egyetemét ünneplő Krakkó, majd 1966-ban Hamburg adott otthont, az idén nyáron pedig az észak-olaszországi Comóban fogják megrendezni a XII. (IV.) Nemzetközi *Ex libris* Kongresszust.

Mi is hát az *ex libris*?

Úgy tűnik, a kérdésre nem nehéz a válasz, hiszen bármelyik lexikon tömör és többé-kevésbé helytálló meghatározását adja a fogalomnak, kb. ilyen tartalommal: könyvjegy, a könyv belső táblájára ragasztott, sokszorosított grafikai lap. Jelentése: könyvből; célja: a könyv tulajdonjogának dokumentálása.

Legtöbbször a néven kívül művészi kivitelű rajzban a tulajdonos foglalkozását, egyéniségét, kedvteléseit is szimbolizálja (vegyész lombikot vagy retortát, jogász Justitiát, mérnök fogaskereket rajzoltat a saját lapjára). Könyvtári ex libris esetében utal a könyvtár profiljára, gyűjtőkörére is.

Az ex libris mibenlétét, művészet-, könyv- és könyvtörténeti jelentőségét tanulmányozva legelőször származását kell tisztáznunk. Ha az Asszurbanipal (Assur-ban-aplu) ninivei könyvtárának agyagtábláiba nyomott címereket (i. e. VII—VI. század), Dárius és Szargon (Sarrukinu) pecsétjét nem is tekintjük az ex libris ősenek (bár lényegük szerint, mivel a tulajdon jelzését szolgálták, már ezek is könyvjegyek voltak), családfája akkor is elég messzire nyúlik vissza. A kódexek korában a kódexoldalakat körülölelő, legtöbbször indadisztíus szegély alsó részének közepébe rajzolták a tulajdonos címerét vagy portróját, esetleg jelmondatát, sőt monogramját vagy éppen nevét is. A nagy műgond és a tulajdonjog ilyen messzemenő biztosítása érthető, ha arra gondolunk, hogy a könyvek kötetei ebben az időben még igen nagy értéket képviseltek, és csak a legtehetősebb főurak engedhették meg maguknak a könyvgyűjtés nemes szenvedélyét. Később a címert a könyv gerincére vagy elülső kötéstartáblájába nyomták vaknyomással vagy aranyozással. Ezeket a mai könyvtörténet *super-ex libris* vagy *super-libros* néven tartja számon. Legszebb példái Mátyás király Corvinának hollós *super-ex libris*e. Később — a könyvtár-ajándékozások kialakulásával párhuzamosan — különleges *ex libris*-fajták is divatba jöttek. Ezek közé tartoznak az adományozó és az emlék-*ex libris*ek. Rendeltetésük azonos: a nagyobb könyvtárba beolvadt egység eredeti együvé tartozásának megjelölése. Az előbbit az ajándékozó készítteti és illeszti a könyvekbe, az utóbbit pedig a megajándékozott könyvtár, hálájának jeléül, az adományozó emlékére.

A felvilágosodás korának olyan jeles művészei, mint Dürer, Cranach és Holbein már művelték a mai értelemben vett *ex libris*-grafikát. A kitűnő német humanista Pirckheimer arcképes *ex libris*ét például Dürer metszette 1524-ben. Kevésbé nagynevű művészek munkái azonban már az 1400-as évekből ismertek Németországból és Svájcban. A következő évszázad folyamán aztán csaknem egész Európát meghódította az *ex libris* kultusza. Dürer hatása azonban még a XIX. század végén, sőt a XX. század elején készült lapokon is kimutatható.

Az első datált román *ex libris* 1692-ből származik, és Pantaleon Calliarhi, Constantin Brîncoveanu orvosának nevére készült. Érdekes megjegyezni róla, hogy a kor divatjával ellentétben, nem címeres lap, hanem allegorikus rajzolatú könyvjegy (ülő oroszlán=erő; madár=hányatott sorsú ember). Szerzőjét, sajnos, még nem sikerült azonosítani, de a kutatók tovább folynak, és remény van arra, hogy kiléte hamarosan tisztázódjék.

Az első ismert magyar *ex libris*t a XVI. század derekán metszették fába, Teilnkes János pozsonyi polgár részére. Szerzője ennek sem ismert, de finom technikájú, gondos és ízléses kidolgozása ava-

téka

tás (Akos mester, Kézai Simon, János ferences provinciális, a Képes Krónika) elemzése után eljut a Thuróczy-krónikáig. A szerző a forráskutatás alapján arra a megállapításra jut, hogy Anonymus műve külön irányzatot képvisel, és nem illeszthető bele a krónika-irodalom természetes fejlődésébe. A második rész Thuróczy műveit, történeti felfogásait, írói magatartását elemzi és megállapítja, hogy Thuróczy krónikája lényegében két világ: a feudális és reneszánsz eszmei szintézisét nyújtja, és vele a magyar krónika-irodalom fejlődésének csúcspontjára ért el. Jól dokumentált, alapos tanulmány. (Akadémiai Kiadó, 1967.)

Gyurkó László

Lenin, Október

A szakkereskedő tudományos pontosságával, a szépirodalmi gazdag és színes stílusával megalkotott, nemzetközi rangú történelmi esszé. A korabeli dokumentumok alapos felhasználásával követi nyomon Lenin — az ember és a forradalmár — útját, a történelmi robbanást érlelő századfordulói Oroszország politikai és szellemi életét, a forradalom születését és győzelmét. Nemcsak ismert, hanem érzékeltet is, tapintható közelségbe hozza, plasztikusan idézi fel a kor sajátos atmoszféráját, hangulatát. Nem írói eszközökkel megalkotott, a világ első győztes szocialista forradalma leírásával záruló Lenin-életrajzot kapunk, nem történelmi bálványt mintáz, hanem azt emeli ki, ami Leniniségében és tevékenységében az alapvető, és ez: a gondolat, az akarat, az emberség. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.)

tott kezű művészre utal. Érdekes módon itt is stilizált oroszán a főmotívum, de mivel ez címeres lap (heraldikus ex libris), a jelkép csak mint a címerpajzs tartozéka rajzolódott e korai könyvjegyebe.

Az ex libris fejlődéstörténete nagy vonalakban a könyvnyomtatás és általában a könyv történetéhez kapcsolódik. Gutenberg találmányának fél évezrede kezdődött diadalútja az ex libris népszerűségét is növelte. Viszont az igazsághoz tartozik annak megállapítása is, hogy a kezdeti, nemes technikával készült, magas művészi értékű képviselő acél-, réz- és fémfészkek, rézkarcok, kőnyomatok után a könyv olcsóbbodása, a modern nyomdatechnika térhódítása az ex libris művészi színvonalának nem használt. A XIX. század második felére már legtöbb ex libris a tömegigénynek leginkább megfelelő (mert legolcsóbb) klisényomat, de még így is sokkal esztétikusabban adja tudtúl, ki a könyv tulajdonosa, mint a bélyegzőbe metszett ex librisek, melyek egy ideig — ízléstelen vadhajtásként — a századforduló táján divatosak voltak.

Az ex libris-művészet területén lassan beállott pangás szinte egycsapásra szűnt meg az iparművészetek múltszázadvégi felvirágzásával, melynek termékenyítő hatására a szépség-igény és a külsér általános fokozódása mellett a könyvet is igyekeztek újra műtárggyá tenni. És mivel akkor még az ex libris léte elválaszthatatlanul forrt egybe a könyvvel, önként adódik a következtetés, hogy az iparművészetek újjászületése egyben az ex libris megújulását is jelentette.

Kezdték feltűnedezni az ex libris-gyűjtők, sőt világszerte egyesületekbe tömörültek, hogy a nemzetközi cserekapcsolatokat eredményesebben szervezhessék meg. (1890-ben Angliában, egy évvel később Németországban, majd Franciaországban s 1901-ben már Ausztriában is megalakultak az első ex libris-egyesületek. Magyarországon 1903-ban már önálló, nagyszerű ex libris-kiállítás is rendeztek az Iparművészeti Múzeumban.) Így aztán egyre több olyan ex libris született, melynek már egyetlen példányát sem ragasztották könyvbe, hanem mint az alkalmazott grafika önálló műlapjai, a szélrózsa minden irányába szétküldözgetve töltötték be nemzetközi „kulturdiplomáciai” hivatásukat: ízelítőt adni, hírt vinni egy-egy nemzet képzőművészeti és bibliofiliai kultúrájának színvonaláról. Mert ex librist gyűjteni szép és nemes hobby. Kevés fáradsággal, aránylag kis befektetéssel valóságos műgyűjtemény birtokába jut az, aki hívővé szegődik.

Mindezek ellenére sem szabad azonban azt hinnünk, hogy immár megszűnt vagy meg fog szűnni az ex libris könyvvel való kapcsolata. Sőt, általános érvényű szabályként szögezhetjük le, hogy a *könyvkultúra színvonalának emelkedésével egyenes arányban nő a népszerűsége is*. Bizonyítékként egyetlen példát, a Szovjetunió egyik legkisebb lélekszámú köztársaságának, az Észt Szovjet Szocialista Köztársaságának a helyzetét említjük: a statisztikák tanúsága szerint egy főre jutó könyvtermelése a legnagyobb a világon, s ezzel párhuzamosan az ex libris-tulajdonosok százalékaránya is itt a legmagasabb. Népkönyvtárak és iskolai könyvtárak csakúgy, mint

magánszemélyek (értelmiségiek és munkások, de kolhozparasztok is) gyakran készíttetnek művészi könyvjegyet.

Szokás az ex librist a képzőművészetek epigrammájának vagy — zenei hasonlattal élve — a grafika románának is nevezni. Mint ilyen kiválóan alkalmas arra, hogy játékos könnyedséggel széles tömegeket vonzzon és neveljen a művészet szeretetére és megértésére. Még nagy anyagi áldozatot sem kíván, csupán kevés ügybuzgóságot és grafikusaink lelke-
sebb támogatását, hogy immár hazai ex libris-grafikánk is felzárkózzék a nemzetközi élvonalba. Sokat tehetne ennek érdekében egy-egy jólsikerült ex libris-kiállítás, külföldi folyóiratokból gyakran értesülünk ilyenekről. Be lehetne itt mutatni a hazai ex libris történetét az egyes korszakok stílusfejlődésének kidomborításával, hiszen az ex libris-grafika hűen tükrözi korának jellemző stílusdivatjait, a barokktól a szecesszióig és expresszionizmusig vagy a realizmustól a mai absztrakt irányzatokig. Ugyancsak ízelítő lehetne adni szomszédaink mai ex libris művészetéből, hiszen nem egy baráti szocialista országban magas színvonalon áll az alkalmazott grafika az ez az ága (Lengyelország, a Szovjetunió balti államai, Magyarország, Csehszlovákia). Lengyelország vagy Észtország például többször rendezett már saját anyagából kiállítást, és ezek a bemutatók mindig sikeresek voltak. Persze a válogatás szempontjai sokkal többfélék is lehetnének. Írók, tudósok, művészek számára készült ex librisek bemutatása is minden bizonnyal sok érdeklődőt vonzana, vagy a műfaji technikák szerint csoportosított kiállítás is tanulságos lehetne.

Az ex libris tehát nem haladó, hanem csupán elhanyagolt műfaj. A kulturális forradalom nagy vívmánya, hogy közkinccsé, mindennapi szellemi táplálékká tette a könyvet. Itt az ideje, hogy kísérőjét, az ex librist is visszaállítsuk az őt megillető helyre.

Teljesedés

Nyílt titok, hogy Méliusz József, a költő évekkel ezelőtt úgy érezte, pályafutása befejeződött. Társ és szerkesztő, aki e kis terjedésű, de nagy távlatok felé kutató hazai magyar irodalom értékeit szereti, és azokat mindig is csillogtatni-róptetni szeretné, fájdalommal és keserűen vette tudomásul, hogy a *Beszélgetés a rakparton* után „pedig elnémulunk” (Adyval szólva), hogy a líra, mely a forradalom és a forradalmas költők szavát fennen hangoztatta, elhanyagolt, maga-bánatába fullad. Ne keressük túl sokat ennek a hallgatásnak az okait. A költő mindig fájjobb és bánthatóbb, mint bárki más, és a mérték nemegyszer egyforma közömbösséggel mér. Méliusz József elhatározása személyileg, és bizonyosan ezen túl is, határozott az szemén, a magatartás és az irodalom kapcsolatára, költészetünk egy veszteséggel bölcsebb

téka

Traian Lungu

Viata politică în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1889—1900)

Egy korszak politikai mozgalmainak vizsgálata a marxista történetírás szellemében. A korábbi politikatörténeti monográfiáktól eltérően, amelyek egyik vagy másik párt szemzőgéből írták meg egy korszak politikai mozgalmainak történetét, itt azok átfogó, összesített szemléletével találkozunk. Olyan időszakot tanulmányoz, amelyet a polgári-földesúri pártokban jelentős egyensúlyeltolódások és tagozódások, s ugyanakkor a radikális demokrata párt tevékenységének kibontakozása, a romániai szociáldemokrata párt erősödése s egy népi párt párt megszervezésére irányuló kísérletek jellemeznek. A szerző elemzi az erdélyi román politikai életet meghatározó tényezőket is, azoknak a nemzeti jogokért vívott harcát. (Editura științifică, 1967.)

Selye János

Gábor Dénes

Álomtól a felfedezésig

Nagy tudósok önvallomásai mindig izgalmasak. Az Életünk és a stressz Montréalban élő szerzője ebben a művében a tudományos kutatás hajszálgyökereig hatol, és avatott kézzel hozza felszínre a tudós fáradhatatlan munkájának „tápláló nedveit”: a megismerés és a felfedezés örömeit. Könyvének — amely a legmagasabb szépprózai igényeket is kielégíti — minden gondolkodó-kutató ember számára van mondanivalója, elsősorban mégis azokhoz szól, akik élet-hivatásként az alaputatást választották. Bonckés alá vett tudóstípusait a pszichoanalitikusokra emlékeztető aprólékossgal elemzi. Kiindulása

téka

azonban mindig őszinte önvizsgálat, hogy aztán a leszűrő tapasztalatok alapján közvetlenül hasznosítható tanácsokat adjon. Noha ismeretelméleti felfogásával nem mindenben érthetünk egyet (például az intuíció szerepének és jelentőségének taglalásában), eredeti követelgetései, a kutatómunkát végző ember és a tudomány viszonyulásának újszerű értelmezése vagy a kutató-kísérletező munka lélektanának és módszereinek ismertetése mindenképpen méltóvá teszi könyvét a gondos tanulmányozásra. (Akadémiai Kiadó, 1967.)

Jerzy Stratościak

Elemente ale științei administrației

A varsói professzor művének jelentőségét és hasznosságát már maga a téma aktualitása is biztosítja. Az igazgatóstudomány — a modern társadalom ésszerű követelményeként — bontakozott ki. A szerző különös tekintettel az államigazgatás problémáira, e munka hatékonyságát fokozó tényezők rendszeres kifejtése során bebizonyítja, hogy lehetséges és szükséges általános elvek, objektív törvényszerűségek megfogalmazása ezen a területen. Az igazgatás-szervezés, az ellenőrzés kérdéseit, a vezető és tanácsosai elengedhetetlen adottságainak, felkészültségének és kölcsönös viszonyának elemzését olyan fontos fejezetekkel egészíti ki, mint az igazgatási ügyvitel metodológiája és e munka megszervezésének technikai kérdései. (Editura politică, 1967.)

Golo Mann

Deutsche Geschichte 1919—1945

Golo Mann, Thomas Mann fia, neves nyugatnémet történész, érdekes elbeszélő formá-

és szegényebb lett. Belenyugodni azért nem tudunk. Eppen ezért az *Aréna* megjelenése*, minden robbanása és feszítő ereje ellenére mégsem lehetett egészen meglepetés olvasó és más figyelmező számára. Amennyire megállapítható, csupán a légfialabb költőnemzedék lírai értesülései hiányoztak. Ők valóban a felfedezés örömeivel vették át ezt a kötetet. A savanyúlelkűek viszont még inkább besavanyodtak. De hát a költő nem is hozzájuk beszél. Mi sem.

Milyen szerencse, hogy a Vers hatalmas mégiscsak a legfőbb tekintély a költő eszmélésében és céltudatában. Ez a hatalom megnyilvánul az első papírra vetett tehetséges gondolatban, de minden egyes új szakasszal meg kell küzdeni érte. Elpártolhat attól is, akit egy időben leginkább a kegyeibe fogadott. Nem szeszélyes, de önhatalmú. Megrendíthetetlenül emberi, csalhatatlanul. Üzenete és szépsége a türelmetlen és halaszthatatlan odaadásból táplálkozik.

Az *Aréna* kétségkívül Méliusz József legsajátosabb mondanivalóit és formáit, csillapíthatatlan lázait és növvő sürgetéseit fogadta magába. A pillanat a kor egészét, az egyes a közösség egységét. Ezért aztán nem is verseket, hanem szinte egyetlen verset követtünk az élmény és a hangulat folytonosságában, szikrázásában és lüktetésében. Szinte mellbe csap ennek a nagy lélegzetvételnek a dobogása, szív-ritmusa, rohama. Szilágyi István „városnagyi költemény”-nek nevezi az *Utunkban* a méliuszi ihletet. Úgy látjuk, a vidék, a falu is belefér ebbe az urbanizmusba. Nemcsak a városi ember vágya és emléke, hanem az otthonjárás biztonsága és meghittsége is. És ez, valóban, olyan újdonság, melyre a költő nem tett honos előkészületet régebbi kötetekben. Figyeljük meg, milyen bensőséges és mozgalmas ez az ottlét:

30. ...és napnyugta után
hányszor a lassú-karú lucernakaszálás is —
egy szekérderekra való ...
31. és aratáskor a szekér szürke daróc-árnyékában
a hajnal harmatos fűvébe ágyalt barna agyag-
kancsó izzadása
és a zománcos csecsén szopott otthoni kútviz
51. ...de a hazatérés a szénásszekéren
amikor már elhallgatott a távozó cséplőgép do-
romboldása a határban
s az udvarban behordva a zizge szalma leköszött
tetejű boglyákba ...
52. az a hazatérés az égig rakott szénásszekéren ha-
nyatt e dunyharengésben közel a mennyhez ...
(A szénásszekér elégia)

Dehát ez nem az ismert hang!

Elmaradt volna, lemaradt volna erről a költői szénásszekérről a máskor oly feltéve örzött politikus tartalom? Az enyhe és borongó nosztalgiaik, az elmúlt idő hangja és költészete — mindez mégsem idegen

* Méliusz József: *Aréna*. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1967.

az avantgard vonzásában lendülő szakaszoktól? Lemondott volna valamiről, hogy gyarapodjék — ez a poézis?

Nem mondott le semmiről.

Az *Aréna* sikerének titka, hogy szerzője továbbvitte és minden sorában személyessé tette a XX. századi nagy kezdeményezések legjobb eredményeit. Akármennyire is egyéni ez a teljesítmény, rögtön ki kell emelnünk, hogy annak a hatalmas költői megújulásnak és kibontakozásnak az érvényességét és talán még nem is eléggé sejtett lehetőségeit igyekszik minden eszközzel földérinteni és kiaknázni, amely az utóbbi esztendőök egész hazai líráját olyanira közel vitte valóságos feladataihoz. A folyamatot itt legalább jelezni kívánjuk. Tény, hogy e sematikus és deklarativ-deklamatorikus kísérleteknek manapság se híre, se hamva. A nyitott kapuk költészete ez a mai, és híven és termékenyen fejleszti magáévá azt, ami a világ lírai honfoglalásait eredetivé és jövőre is alkalmassá szándékozik tenni. Az általánosban most a miénk is kikeresi a helyét és értelmét. Amiképpen ezt Méliusz is cselekszi, amikor nem vonja ki magát abból a hőmpölygő és változatoságában is állandó, mindig az újat kutató áramlatból, mely annyi költőt egyesített a múltban, és küld harcba ma is. Nem is olyan régen a formalizmus illetményeivel tisztelte meg a kritika egy része az ilyen természetességet. Mert — gondolom — az csak természetes lett volna, hogy a felszabadulás után a Szabadság költőinek modern és nyugtalan kifejezéseivel kezdjünk szólni dolgainkról, és nem a múlt századi realizmus mégoly tiszta és érthető, de a Ma iramát és káprázatait, tárgyi és szubjektív bonyolultságát visszaadni képtelen versnyelvén. Szinte egy egész korszak legigazibb és legbelülről jövő mondanóit avattuk szavalattá és ünnepi alkalommá, holott a vers tulajdonképpen szotogva és dalolva is csak önmagát adhatja. Erzékenységet, vallomást, való mást, mely a közlékeny változások üzenetét sugározza. Az elmúlt időszak lírája események és fordulatok, győzelmek és évfordulók idézeteiből is kitellett, de legkiválóbb képviselői a kor képviselőivel egy időben jog szerint birtokolták a vers személyesebb és vissza nem térő, örök és áttűnő hajlamait: árnyalatait, sejtelmeit, sugallatát. Ilyenkor a legbensőbb és a társas élet és a léteszmény fénykörében gyült ki, és sugarai átcsaptak az eleve kitűzött célokra és irányzatokra. Ezzel a líra spontán határfoka is csak emelkedett.

Amikor tehát Méliusz továbbviszi — szinte átmenti — az elképzelt vers mozgalmi magatartását, lényegében úgy jár el, mint a jó gazda, aki azért takarítja be a termést oly gondosan, hogy máris eke alá készítse a szántót. Szeretném hangsúlyozni, milyen fontos ez. Mert ha régebbi költészetünket az agitativ tartalmak túltengése jellemezte és terhelte, egyes újabb akarásokban ez a gond szinte semmitmondóvá csökken. Amennyire bővült az egyén versé-lényegülése, olyannyira szűkült sokakban a mindenkire szólás igénye. Nem arányokról, hanem irányokról és érényekről dönt az ilyen maiság. Az *Aréna* szerzője, állítom, megtalálta az időszerű és időtálló vers egyik, nagyon is példamutatásra ajánlkozó lehetőségét.

téka

ban mutatja be Németország történetét 1919-től a második világháború végéig. Tanulmány, mely lényegében folytatása és részben kibővítése egyik korábbi művének, két részre oszlik: az elsőben a weimari köztársaság kialakulását, belpolitikai és társadalmi ellentéteit, válságát és bukását tárgyalja. A második a hitleri korszakot foglalja össze, elemzi e korszak külpolitikáját, az olesó sikereket, a második világháború kirobbanásának okait, lefolyását és jellegét. Golo Mann nem az a történetkutató, aki a források, okmányok, dokumentumok, lapalji jegyzetek tömegével operál, mert a régi nagy történetírókhoz hasonlóan a történelem számára egyszerre tudomány, művészet és filozófia. Művének ezt a jellegét „Elmétkedés” című alfejezetek gyakori beiktatásával is hangsúlyozza. (Fischer Bücherei, 1968.)

Magyar Életrajzi Lexikon

Azt a tradíciót kívánja folytatni, melynek elindítója ez előtt kétszáz évvel Horányi Elek háromkötetes Memoria Hungarorum-ja volt, azzal a különbséggel, hogy nemcsak az írók életrajzát tartalmazza, hanem mindazokét, „akik a magyar nép története folyamán a politikában, a tudományban, a művészetben ismert nevet szereztek”. A főszerkesztő, szerkesztők, lektorok és munkatársak (számuk túl nagy ahhoz, hogy felsorolhassuk) gyűjteményüket a magyar művelődéstörténet átfogó, általános és teljes életrajzi lexikon megteremtésére tett első kísérletnek tekintik. Élő személyek kizárásával szerepelnek a lexikonban királyok, államfők, politikusok, hadvezérek, forradalmárok, tudósok, írók, művészek, papok, de ka-

téka

landorok és betyárok is. Míg a régebbi korokból csak a legjelentősebb személyiségek kerültek bele, az utóbbi három évtized igen gazdagon van képviselve. A két kötet mintegy 11 000 életrajzot tartalmaz, a most megjelent első kötet 1040 lapon az A—K betűvel kezdődő címszavakat foglalja magában. (Akadémiai Kiadó, 1967.)

Robert Floru

Ps:hisztiológia atentíci

Az utóbbi két évtizedben fokozódott az érdeklődés a lélektan problémái, mint például a figyelem, emlékezés iránt. Ennek oka egyrészt az, hogy a neurofiziológiai kutatások újabb adatokat tártak fel az idegrendszerre vonatkozólag, másrészt az automatizálás, gépesítés sajátosságos követelményeket támaszt a dolgozókkal szemben. Felhasználva az eddigi tudományos eredményeket és saját neurofiziológiai kísérleteit, a szerző monográfiájában feltárja a figyelem kérdéseinek újabb vonatkozásait. Elemzi a figyelem-folyamat jellegét, szakaszait és sajátosságait. Külön fejezetet szentel az éberség kérdésének, melynek jelentősége az automatizálás során egyre nő. (Editura științifică, 1967.)

Virgil Nemoianu

Structuralismul

A kisformátumú Criterion-könyvecskék meginduló sorozatával modern világirodalmi irányzatok (strukturizmus, szürrealizmus, expresszionizmus, az új francia regény) ismertetésére vállalkozik. Egy-egy könyvecske esszészerű tanulmányát illusztrációs szövegek egészítik ki, és a nagyközönség érdeklődéséhez kíván alapvető anyaggal szolgálni.

Nem túlságosan gyakori ez a legdúsabb költői virágzás kertjeiben sem! Méliusz világlátása és világlátomása az antifaszizmus és a bőkeharc küzdőterein tágul szebb és emberibb jövővé, de sosem távozik a lélek belső színhelyeiről. Sőt, minél bensőségesebb a hang, mely szólni készíti a költőt, annál engedékenyebb a vers anyaga, és többé nem tudjuk elvonni tekintetünket róla:

125. *Nem tudja az angyal a forró utcán
a könyvkiakat magnézium-zuhatagában
nem is tudhatja
miként nézem
hogy megtartsam az emlékezetnek testi valóját —
az angyalok sem mindentudók
árnyékuk emlékezete sem.*
126. *Honnan is tudná
hányszor igazították egymáshoz időnket változások
baljós csillagképei
hányszor illesztettem hozzá szavaim másodperc-
mutatóját
mert nagyobb mutatóink Európában nagyjából
együtt haladtak
még ha erről nem is tudott ő —
az angyal sem mindentudó.*

130. *Indul az angyal
s mint telihold fényszórája alatt a felhők felforrt
tejtengerén a repülő árnyéka
árnyéka vele halad. —*
(*Angyal a katlanban avagy a Hopplá elégia*)

Takarékoskodnunk kell az idézetekkel, pedig a legtevékenyebb eszme-futtatás is csak épp hogy a közlébe érhet annak, amit a költői képzelet oly varázslatosan és mindenhatóan jár be, hogy megelevenedik és benépesül az idő és a tér csodaival. Méliusz elégiái a múlt és a jelen magateremtette, különös közegében kelnek életre, holtak és élők hatják át egymást, természet és társadalom, anyag és eszme váltakozik, lép elő és cserél szerepet ebben a vonuló arénában. Ahogy megidézi és az újraalkotott emléki segítségével szenvedélyesen föl is építi a harmincas évek baloldali Párizsát, ahogy a Korunk és harcosainak leglényegét és testi valóját, környezetét, füstjét és gondolatait élénk hozza, és realista pontossággal megjeleníti, az a lírai valóság megállíthatatlan és biztos területhódítása.

A vers hatalmáról beszéltünk. Nos, ez leginkább akkor nyilvánul meg, amikor a formák és keretek áttéte eltűnik a fölmutatott és belülről csillogó fel-fénylő tartalomban. Ez az a mozzanat, mely a vers valóságát túljuttatja a művi foganatáson, és úgy érezzük, többé nem is a költemény, maga a világ szól hozzánk. Mindenesetre rendkívüli jelenség az önként fakadó poézis forrásvidékén is. Tiszta előfordulás. A lírának ez az autonóm és egyben viharzó ívelése, száguldása és lebegése az érzelmi és művészi teljesség titoktalan és dísztelen megvalósulása. Ezért is nem találunk Méliusz kötetében nyelvi ékítményt, cícomát, ezért nem hökkentenek meg még furcsaságai sem: minden a szemünk láttára történik, és a

fülünk hallatára kap hangot, és lesz dal és értelem, szín és táj, dallam és lélek. A vers tág és új és új utakkal induló léletté vált, amelyben önmagunkat is, de a messzeségeinket és vágyainkat is megismerhetjük. Fölismerhetjük, mit kell tennünk.

Mert ez a költészet a legnemesebb agitáció, küldetés, helytállás is. A szerkezet nagyvonalúsága és erővonalainak vonzata a legképzettebb politikai mondanivalót természetes és emberi-őszinte, csorbítatlan és egyöntetű igazságában öleli magába, és nyilvánítja meggyőződéses lírává. Sok mindent irigyelhetünk Méliusztól — értékeit vigyázó és tanulékony irigységgel —, de elragadtatásának és érzékeny érvelésének osztatlanóságát a leginkább. Kérdés és felelet, szenvedés és remény kutató és fáradhatatlan sorjázásában kitapinthatjuk az érzékelhetjük, átérthetjük és átvehetjük a mozdulatot, ahogyan párba áll itt a világ és az ember, a gyermek és a felnőtt, a szerelem és a halál sorsa és törvénye. Ez a lépték nélküli teljesedés költészete, mely a történelem és a mindenség nagyságát féltékenyen tartja a magasba:

Mekkora a világ —

*a galaktikánk elfér Anna rózsaszínű csepp tenyerén
ahonnan ő a bolygóközi port nevetve lefújja
s az égitek úgy ragyognak ismét mint régi
amszterdami műhelyekben a gyémánt
ilyenkor a történelem időjárása — úgy tűnik —
kedvező és ismét messzire látok*

*messzire: túl a nagy tüzeken a csatatereken a túl-
relmetlenségen és az óriás szerencsétlenségek
nyomán felszálló kormon...*

(Mekkora a világ)

És itt be is fejezhetném ezt a szerény illetékességű méltatást. Mégis, valamilyen föloldatlan nyugtalanság fog el, meg kell szabadulnom tőle. A költő kimondott és kimondatlan panasa nyugtalanít. A sorok között egy sok halottját sirató férfi keres új barátokat. A magány és az idő múlásának fenyegetésében úgy véli, „névtelen“ és „semmi“, bár „Egy senki / egy semmi / véleménye is lehet még fontos.“ Úgy érzem, valami tévedés végzete lenghet irodalmunk értékrendje és Méliusz József családodott perce és órái fölött. Vállalni és intézni a munkát, mely hivatás is meg kötelesség, tornyosodó feladatok közepette is gyönyörű gond. Gondoljunk hát gyakrabban a költőre, aki minduntalan reánk gondol. És vegyük magunkra bajait, mert ránk pazarolta örömeit.

Márki Zoltán

Szemtől szemben Petőfivel

Petőfi-revizió? — kérdezi az első pillanatra meglepett olvasó az *Élet és Irodalomból* szertegyűrűző véleménycserébe pillantva. Vagy inkább önmagunk és a bennünk kiformalódott Petőfi-arckép revíziója, Petőfi költészetével való kapcsolatunk újjáteremtése?

Ez is, amaz is.

Ezt a kétségkívül hasznos szándékot Virgil Nemoianu csak részben valósítja meg. A struktúra—strukturalizmus fogalmakról adott tartalmi, történelmi összefoglalója inkább szakemberek számára hozzáférhető. Túl sokat szeretne átfigni, ugyanakkor a szimplifikálástól is óvakodik, s ez nehézkessé stílusra, a mondanivaló messzemenő sűrítésére kényszeríti — az érthetőség rovására. Mégis, az ügyesen válogatott szövegrészek mellett, a történelmi keretben elhelyezett irodalmi, filozófiai utalások, a szerző mindvégig megnyilvánuló kritikai hozzáállása ösztönző kiindulópontot jelentenek a strukturalizmus továbbbi tanulmányozásához. (Editura pentru literatură universală, 1967.)

Szabó Magda

Alvók futása

A széles körű olvasótábort meghódított író első elbeszéléskötete mind művészi színvonala, mind érdekessége révén egyenrangú társa legjobb regényeinek. A kötet szinte valamennyi elbeszélése egy-egy lélektani dráma. Szereplői megfélemlített vagy magabiztos, elrontott vagy szertetre vágyó gyerekek, szelíd öregek s a közömbös közép-nemzedék; e három nemzedék együttélésének örök problémái jellemzik egyébként Szabó Magda regényeit is. Nem hiányzik a kötetből torz korok pusztításainak művészi feldolgozása sem. A könyv technikai kivitelezése, Kass János érdekes illusztrációi méltók a rangos íróhoz. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.)

Korda István

A nagy út

Az immár negyedik kiadásához érkezett regény nemcsak első olvasásra jelentett igazi

téka

élményt — helye, úgy tűnik, ifjúsági irodalmunk legjobb alkotásai között van. Már tárgyával is megragad: hogyan jut el a legendás híró Körösi Csoma Sándor, az egyszerű székely határőrcsalád gyermeke az enyedi kollégiumon, fél Európán és Ázsián át „a világ tetejéig”, a Himalájára. Már-már mesébeillő, ahogy sok nélkülözéssel és kitartó munkával igyekszik elérni célját: kideríteni népe eredetét. A fiatal olvasó számára végső tanulsága: érdemes küszködni, lesz annak eredménye. Minden házi és iskolai könyvtárban ott volna e könyvnek a helye, mert hitet és reményt ad, távlatot nyit a gyermekszemnek. S mindezt „nem gyűgőző fokon”. Ez az, amit kevés mai ifjúsági regényről mondhatunk el nyugodt szívvel. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1968.)

Matei Călinescu

Eseuri critice

A cím elgondolkoztat. Ha műfaji meghatározással élénk, jobb szeretőnk vagy eszszéknek, vagy kritikáknak nevezni Matei Călinescu összegyűjtött, 17 tanulmányát. Maradjunk az esszénél s annál a szerzői igénymél, mely szerint esszé (kritikai esszé) és szépirodalmi alkotás között nincsen lényeges különbség. Ezt vallja ugyanis az író a kötet előszavában, s ez érvényesül tanulmányában is, akár Lucian Blaga, Dylan Thomas vagy Ion Vinea költészetét, D. H. Lawrence novellisztikáját értelmézi, akár ha Urmuzra, erre a különös, korán elfeledett íróra, az abszurd megteremtőjére hívja fel a közfigyelmet könnyedén, csevegve, hozzáértéssel, szellemes kitérőkkel. (Editura pentru literatură, 1967.)

Szólni lehet és szólni kell a kortársak memóriájának egyoldalúságáról, amely Lukácsy Sándort dőbenti meg a Hatvany-gyűjtemény (*Igy élt Petőfi*) új kiadását lapozgatva. Szólni lehet és szólni kell arról, hogy olvasóvá cseperedett ifjúságunk legújabb nemzedékének tudatában a költő hogyan és miért merevedett tananyagga, kötelező olvasmánnyá; arról a jelenségről, amelynek önvizsgálatra indító tanulságait Benjámin László méri fel (mások pedig nemcsak Petőfi, hanem Ady, József Attila örökségének vonatkozásában is). S a vélemények cseréjében, a gondolatébresztő cikkek mellett meg kell szólalnia az irodalomtörténészeknek, akiket Petőfi költészetének egy-egy motívuma nyomán egy évszázad után még mindig meglévő „terra incogniták” féle ragad filológus-szenvedélyük, s akik a tényekhez kapcsolódva, Petőfi költészetének összefüggés-rendszeréből tárják fel annak mai vonásait, gazdagítják velük régebben kialakított Petőfi-képünket.

Mindezt nemcsak Petőfi Sándor halálának jövőben esedékes 120. és születésének közelgő 150. évfordulója indítja el. Az igazi költő nagyságának bizonyítéka, hogy minden korszak fel tudja fedezni művében az egyenesen őhozza szóló üzenetet, s miközben ezt a Műbél a maga számára tudatosítja, a különös hangsúlyt nyelő eszmei-művészi ösztönzők egymásutánjában egyre jobban kiteljesedik annak kimeríthetetlen gazdagsága. Az ilyen egyetemes érvényű művekben, mint amilyen a Petőfié is, minden kor önmagát keresi s találja meg, kiemelve annak egyik vagy másik oldalát (és sajnos, sokszor eltűlozva, eltorzítva azt, a mű lényegének meghamisításáig).

Petőfi költészetével — a maga módján — minden korszak szembenézett: elsőként Gyulai Pál, aki bár idegenül ment el forradalmi költészete mellett, Petőfi népiességét szegezte szembe az epigonok felszínes kelmeiségével, feltárva annak eszmei-művészi teljességét; aztán szembe kellett néznie a 67-es korszak hivatalos irodalomtörténetírásával, amely oly nagy igyekezettel szűkítette nacionalistává a világszabadság költőjét, annyira, hogy hosszú időn át még a Monarchia nemzetiségei felé is lezárta Petőfi útját; szembenézett vele Ady, a 67-es korszak nacionalizmusával s epigon-népiességével vívott küzdelmében, harcostársának vallva őt, és újrafogalmazva, a maga korára, forradalmi jelszavait; szembenézett vele nemcsak a Petőfi—Arany ellentétet megkonstruáló Babits, hanem Kosztolányi Dezső is, aki legszébb versei egyikét atomjain felboncoló elemzésben fedezte fel benne a formaművészt; s szembenézett Illyés Gyula, aki eszmei és művészi célkitűzéseinek rokonaként, szerető figyelemmel rajzolta meg arcképének ma is érvényes vonásait.

A felszabadulás óta eltelt közel negyedszázad alatt mi is szembenéztünk Petőfivel. Magunkéknak vallottuk álmait, neki tulajdonítottuk a mieinket, s miközben a Petőfi megálmodta új világ megteremtésén fáradoztunk, joggal éreztük harcostársunknak, lobogónknak. Szembenézésünk — igaz — nem volt mentes szociológizáló irodalomszemléletünk korlátaitól, nevét, eszméit idézve nemegyszer feledkeztünk meg költő-voltáról. S ha ma Petőfi-revizióról beszélünk, akkor az elsősorban azt jelenti, hogy ünnepi alkal-

téka

Moldova György

Rongy és arany

„Harminckét éves vagyok, eddig még nem sok érdekes történt velem, s egyre kevesebb a valószínűsége, hogy ezután következnek be valami megdöbbentő.” A szerző vall így új kötetéről, amelyben tíz év alatt írt riportjait gyűjtötte egybe, a Sötét angyal, a Magányos pavilon, a Gázlámpák alatt írójáról azonban nem hisszük el az élmény-szegénységét. Vagy talán kompenzációról van szó? Ha nem is karcolatának művészi szintjén, amelyek sokszor ugyan-csak riport-köntösben jelentkeznek, új kötetébe felvett írásai szintén elárulják Moldova vonzódását a különöshöz, a groteskhez, ugyanakkor való-ság-kötődésének is bizonyítéka. (Kozmosz könyvek, 1967.)

Beke György

Az utolsó Bethlen

Kígyós Bethlen-címer torz-képe a címlapon, de a könyvben egyébről van szó: az utolsó Bethlen példás munkát végez Szentléleken mint agrár-mérnök. Az amerikás székely-ről, az ingázókról, a bukaresti szolgáltatóleányról, a jósnőről, a kiskorú bűnözőről szóló többi riport sem görbe tükörben mutatja a mai valóságot, hanem úgy, ahogy csak az szemléli, aki segítő szándékkal járja az országot, és tollal nevel. Nyolc riport, tízannyi embersors. Nem a riporter munkája, aki ír szeretne lenni, hanem az íróé, aki nem áll riportot írni. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Caius Valerius Catullus

Összes versei

Kézbevéve a magyarra fordított Catullust, szinte két életművel van dolgunk, lévén

makon kikristályosodó kapcsolatunkat az ő eszmével, költészetének állandó jelenlétével helyettesítsük, hogy keressük napjainkhoz szóló üzenetét, eszméművészi időszerűségét, keressük azt a kulcsot, amely értelmünket és szívünket ennek az üzenetnek a meg-hallására megnyitja.

Petőfi műve mérték volt az elmúlt százhusz esztendő folyamán. „Vizválasztó”, ahogy Király István nevezte. Nem klasszikussá merevített bálvány, hanem kényszerítő alkalom az önismeretre, az önrevízióra is. Önmagát kereste, önmaga igazolását kívánta minden korszak az ő költészetében. Minden korszak vizsgázott Petőfiből, de Petőfi előtt is, s a Petőfi-irodalom ez utóbbi szempontból talán éppen olyan érdekes, mint az előbbiből.

De vajon valóban eltávolodott-e korunk Petőfitől? Vagy „csak” arról van szó, hogy megelégedtünk egy megnyugtató Petőfi-kép kialakításával, s a világszabadság ügyét versben és tettben szolgáló költő tananyagga merevedett az emlékezetünkben, elvek igazolására alkalmas idézetek gyűjteményévé, amely az iskolapadból kilépett „felnőtt” embernek már nem lehet társa mindennapi problémáiban, vajúdásaiban, felelősségvállalásra való készségében vagy attól való huzódózása közepette. Annak a költőnek, akit mi bálványként hordtunk magunkban, talán nem sok szava van a ma kérdező számára. De ő nem az a „szilaj jókedvvel halálba — egy nem is értett pszutulásba masírozó” Petőfi, akinek mi tudtuk. Nem a sematizmus receptjei szerint pozitív hőssé stilizált költő-forradalmár, akinek még Felhők-korszaka is csak azért van, hogy annál ragyogóbban tündöklö-tethessük utána optimizmusát.

A valóságos Petőfi az, akinek arcképe a Lukácsy Sándor és Fekete Sándor tanulmányaiban feltárt vonásokkal gazdagodik („...és piros zászlókkal”. Kritika, 1967. 11; 1968. 1, 3; illetve *A vívódó Petőfiről*. Kortárs, 1968. 3.), az, akinek küzdelmei és belső vívódásai a kor valóságos eseményeinek összefüggéseiből jelennek meg a maguk teljes nagyságában. E tanulmányok szerzői mindössze egy-egy motívumot követnek végig Petőfi költészetében. De azok felgöngyölítése, összefüggéseik feltárása során olyan költő tűnik fel előttünk, aki a fenyegető megtorlás, az erőszakos halál valóságos rémével viaskodott, aki vállalta a látnoki erővel felismert célért a harcot, a kétségek és félelmek ellenére, áldozata haszontalanságának olykori felrémzése közepette is. Ez az „elkötelezett” költő — hogy egy ma oly gyakran használt jelzővel éljek —, a valóságos Petőfi már sokkal közelebb áll a mai nemzedékhez, amely két népirtó háborúnak az ember és az emberség ellen elkövetett merényletei után vállalja népe és az emberiség igazának szolgálatát.

Petőfi az *Egy gondolat bánt engemet és az Akasz-szátok fel a királyokat!* költője, de a *Világosságot!* című versé is, amelyben az emberiség javáért hozott áldozat hiábavalóságának rémképe kínozza, s *Az emberé is, amelé a Szeptember végén lehelet-könnyű sorainak* („Elhull a virág, eliramlik az élet”) közvetlen szomszédságában kiáltja világgá a madáchi gyötrelmet, az emberiség halálának vízióját akkor, amikor még két év választja el 1849-től, a „szörnyű

téka

hogy a kitűnő fordító Deveseri Gábort kora ifjúságától valósággal „üldözi“ az ókori Rómának ez a vidám kedélyű, mindig-nagyon-szerelmes, igen-igen szabadszájú költőzsenije. A fordítások az idők folyamán egyre tökéletesedtek, egyre bővültek, s a fordító szerint ez a könyv mostmár teljes megfelelője a latin gyűjteménynek. Az „édes Catullus“ valóban jó vendégfogadó gazdára talált, mert versei magyarul is változatlanul frissek, lendületesek, szellemesek — egy igazi, született költő őszinte kitarulkozásai. A száztízhat magyar Catullus-vers olvasása nem mindennapi élmény. (Magyar Helikon, 1967.)

Aurel Martin

Poeți contemporani

Aurel Martin, aki a kolozsvári Steaua című folyóirat elődjénél, az Almanahul literar-nál kezdte irodalomkritikusi munkásságát, a jelenkori irodalom, elsősorban a költészet iránti fogékonyságával, ítéleteinek tárgyilagosságával szerzett magának rangot az irodalmi életben. Gyűjteményes kötetét összeállt bírálatában (többek közt Goga, Voiculescu, Ion Pillat, Adrian Maniu, Perpessicius, Otilia Cazimir, Ion Barbu, George Lesnea lírájáról) egy-egy vers-kötet tudományos megalapozottságú elemzéséből kiindulva a teljes életmű jellemzéséig jut el. (Editura pentru literatură, 1967.)

idő“-től, s amikor maga a beteljesült boldog szerelem mámorító napjait éli Koltón a „feleségek felesége“ mellett:

*Dicsőséged, neved maradjon! hol?
A nép is elvesz, melyhez tartozol.
Az ország, melyben most él nemzeted,
Tenger volt egykor, s újra az lehet
S e föld is semmiségbe oszlik el.
Kevély ember, miben kevélykedel?*

A Petőfi-revizió azonban nemcsak gondolatrendszere maiságának felfedezését illeti. Sokkal közelebb áll hozzánk a költő-Petőfi is. Persze nem a „vadzszeni“, az ösztönös lángelme, akinek képe annyit kísért a köztudatban, s amely kép nemcsak a „poeta doctus“ Babits tévedésének egyik forrása volt, hanem magyarázója talán a modern költői kifejezésformákon (vagy azok divatán) nevelkedett fiatalabb nemzedék idegenkedésének is. Pedig erről a Petőfiről már Kosztolányi különvéleményt jelentett be a Szeptember végén-ről írott szép elemzésében, s Illyés Gyula már 1936-ban olyan megfigyeléseket vetett papírra „a költői lélek alapsodrásából való“ motívum-rendszere jelentőségéről s a látszólagos könnyedség leple alatt rejtőző mélységéről, amelyeknek hasznosításától Petőfi alkotóművészetéről való felfogásunk valóságos rehabilitálását várhatjuk. A mulasztások talán itt nagyobbak, mint megengedhető lenne. Középiszkolás és nem középiszkolás fokon jószerével költészetének csak tartalmi vonatkozásaira figyeltünk, és sok olyan elemzésre van még szükség, mint amilyet említett tanulmányában Lukácsy Sándor ad az Egy gondolat bánt engemet című versről, hogy teljességében álljon előtűnk a tudatos formaművész, aki mellett — természetessége pillanatnyi benyomásának varázsától megejtetten — oly megnyugodva mentünk el sokszor.

Petőfiről sokat beszéltünk. De legalább annyi tett várat magára. S e tettektől függ, milyen eredményre járunk nemzedékünk vizsgálja. Az is, amit Petőfiből, az is, amit Petőfi előtt kell letennünk. Nem évfordulók szoborállító megemlékezéseire van szükség. Halott költőt semmiféle évforduló nem tehet élővé. Hanem arra, hogy antennáinkkal felfogjuk a nekünk, kizárólag nekünk szóló üzenetét, és közvetítsük azt mindazoknak, akik hallani akarják.

Dávid Gyula

